

REVOLUCIONARNO NASILJE NA PRIMORSKEM: GORIŠKA IN VIPAVSKA, 1941–1945

Avtor: Renato Podbersič;

Študijski center za narodno spravo,
2011;
185 str.

Študija *Revolucionarno nasilje na Primorskem* magistra zgodovine Renata Podbersiča je temeljna raziskava, ki prva na znanstveni način obravnava to kočljivo tematiko na tem območju. Sloni na številnih dokumentih, arhivskih virih in pričevanjih, posluhuje pa se tudi rezultatov drugih predhodnih raziskav. Avtor v uvodu predstavi svojo metodologijo ter nadaljuje z orisom zgodovinskih razmer na Primorskem in v Ljubljanski pokrajini, ki osvetljujejo specifične okoliščine vojnega dogajanja. Nato v časovnem zaporedju opiše dinamiko nasilnega delovanja nosilcev revolucije, s posebnim poudarkom na njihovem odnosu do duhovščine, članov tigrovske organizacije in tukaj živečih pripadnikov italijanskega naroda. Okoliščine, vzroki in postopki nasilja so nazorno predstavljeni s konkretnimi primeri, pri čemer so posebno presunljiva osebna pričevanja očitvidcev usmrtitev ter svojcev žrtev (slednji so praviloma trpeli krivice še ves povojni čas).

Jedro monografije tvori pregled oziroma predstavitev tistih primerov nasilja organov revolucionarne oblasti med leti 1942 in 1945, ki so privedli do usmrtitve in so dokazani s primarnimi viri. Študija ne zajema celotne severne Primorske, temveč se osredotoča na širšo goriško in vipavsko območje. Zaradi narave problematike bi bila empirična raziskava po enotni metodologiji, ki bi podala časovni, krajevni in vzročni pregled

revolucionarnega nasilja, neizvedljiva, zato prevladuje metoda »študij primera« (case studies). Ti primeri so razčlenjeni v časovnem zaporedju, vzporedno z opisovanjem razvoja partizanskega gibanja na severnem Primorskem. Prav od dinamike tega razvoja so bile namreč odvisne okoliščine, iz katerih so izhajala navodila represivnih organov revolucionarne oblasti glede stopnje in vrste represije (domnevnih in resničnih) nasprotnikov revolucije ter možnih nasprotnikov *Osvobodilne fronte*. Žrtev nasilja po empirični poti ni mogoče klasificirati po kategorijah, saj se vzroki za usmrtitve prepletajo, poleg tega pa so bile obtožbe, na podlagi katerih so bile izvršene, velikokrat izmišljene ali pretirane. Zanesljiveje pa je mogoče opredeliti kategorije vzrokov za tovrstne skrajne ukrepe, in sicer na podlagi navodil, ki so prihajala od vodstva VOS-a in OZN-e in so v dobršni meri izpričana v primarnih virih.

Že naslov študije je zgovoren, saj natančno opredeljuje prostor, čas in tudi vzrok nasilja. Poudarek v naslovu, da so

bila obravnavana nasilna dejanja izvršena iz revolucionarnih in ne vojaških ali narodnoobrambnih ciljev, prispeva k razčiščenju zapletenih odnosov med revolucijo in narodnoosvobodilnim bojem, ki sta potekala istočasno pod istim vodstvom, in sicer na dveh nivojih: javnem in podtalnem. Primorski partizani so bili, v absolutni večini, bojovníki za narodno svobodo, medtem ko je bil cilj voditeljev odpora v prvi vrsti družbena revolucija. Naslov, ki povzročitelje nasilnih dejanj identificira v voditeljih revolucije, s tem tudi oporeka trditvam italijanske desnice, da je bilo medvojno in povojno nasilje s strani Slovencev v Julijski krajni pogojeno z narodnostnimi motivi; prav tako pa oporeka tudi posploševanju zločinskega delovanja na vse partizane, tudi tiste, ki jih je v gozd v prvi vrsti gnalo hrepenenje po narodni osvoboditvi.

K razumevanju vzrokov, ki so privedli do izbruha revolucionarnega nasilja, nam vsaj deloma pomaga poznavanje boljševistične revolucionarne teorije in prakse. Leninizem, ki je navdihoval vodstvo Komunistične partije Jugoslavije in Slovenije v boju za revolucionarno rušenje kapitalizma in prevzem oblasti, je namreč kot predpogoj svojega uspeha predpostavljal vzpostavitev diktature proletariata, ki zahteva radikalizacijo razrednega boja in nasilno vzpostavitev sistema, kjer ima proletarijat, seveda pod absolutnim vodstvom Komunistične partije, neomejeno oblast. Nasilje proti razrednim sovražnikom (ki so izenačeni s sovražniki Partije) je bila torej bistvena sestavina družbene revolucije.

Udejanjanje te teorije pa je na Primorskem predstavljalo poseben problem. Tu namreč ni bilo kapitalistov, zato so bili

razredni sovražniki pogosto identificirani po nacionalnem ključu. Narodno zavedni Primorci so navdušeno sprejeli partizansko gibanje kot upanje na narodno osvoboditev, istočasno pa je bil večini prebivalstva komunizem tuj in partija ni uživala zaupanja. Tu gre iskati vzroke za poboje številnih vidnih narodnozavednih Primorcev, ki so podrobno opisani v Podbersičevi knjigi. Ti poboji so se izvajali z raznovrstnimi povodi, ki so bili deloma pogojeni z naglo spreminjajočimi se okoliščinami vojnega časa. Iz opisanih primerov je razvidna velika raznovrstnost povodov za tovrstna dejanja, ki pa so imela isti vzrok in isti cilj.

Ob kapitulaciji italijanske vojske septembra 1943 so bile žrtve osovraženi italijanski prišleki, ki so pogosto izvajali politiko fašističnega raznarodovanja, ter domačini, ki so iz takšnih ali drugačnih razlogov služili italijanski oblasti. Te usmrtitve so bile večinoma sprejete z brezbržnostjo ali celo z odobravanjem, saj so bili ti posamezniki med ljudstvom praviloma deležni obsojanja.

Ob začetkih organiziranega oboroženega odpora so bili močno izpostavljeni primorski narodnjaki, ki so se že med fašizmom ukvarjali z narodnoobrambnim delovanjem. Upornost proti fašizmu je bila značilna za vse slovenske idejne in politične usmeritve na Primorskem; to pa je v očeh Komunistične partije predstavljalo nevarnost, da bi prišlo do organiziranja osvobodilne akcije mimo ali celo brez komunističnega vpliva, k čemur je goriška politična sredina spodbujala že maja 1941. Zato so komunisti vidne pristase nestranskega vseslovenskega odpora proti fašizmu očrnil kot »narodne sovražnike«, ki jih je bilo potrebno neusmiljeno zatreti.

Pripadniki srednjega sloja in premožnejši kmetje so bili že po leninistično-stalinistični teoriji razredni nasprotniki komunizma. Zato je bilo potrebno tudi njih uničiti – najpriročnejša preteza je bila zopet narodno izdajstvo. Poleg tega je OF po italijanski okupaciji prepovedala vsakršen stik z nemško oblastjo, tudi tak, ki bi lajšal pomanjkanje in trpljenje ljudi. Tako so tisti domačini, ki so v nekaterih krajih po zloму italijanske uprave prevzeli županske posle, da bi prebivalstvu omogočili minimalne pravice nasproti okupacijskim oblastem, npr. prejemanje živilskih nakaznic, avtomatično obveljali za kolaborante.

V letu 1944 so se za legitimacijo usmrtitev našli drugi razlogi. Partizanska oborožena aktivnost je zahtevala velikanske žrtve med civilisti. Gverilska taktika napada in umika je vedno znova izzvala maščevanje nacistov, nove žrtve med civilnim prebivalstvom, požige vasi, izseljevanja itd. Takšna taktika odpora je zato vzbudila veliko negotovanja. Glasove, ki so postavljali pod vprašaj partizansko taktiko, je bilo treba utišati. Znova z validvijo krivde na »izdajalce«: partizanska propaganda je skoraj za vse okupatorske zločine krivila izdajstvo, zanjo pa je bilo potrebno identificirati konkretne osebe in jih likvidirati. To je razdiralno vplivalo na vzdušje v skupnostnih: nekateri so takšnim obsodbam verjeli in jih zagoovarjali, drugi pa obsojali; vasi so se politično razdvajale, kar je pripomoglo k razcvetu ovaduštva. To pa je, v začaranem krogu, terjalo nove žrtve.

Komunizem, skrit v narodnoosvobodilnem gibanju, je s seboj prinašal tudi ateistično ideologijo. Primorski duhovniki so večinoma podpirali partizane,

seveda pa niso mogli podpirati komunizma; nekateri so pred njim tudi javno svarili. Nasilje nad katoliškimi duhovniki je partizanska propaganda utemeljevala z etiketiranjem z belogardizmom in očitki o narodnem izdajstvu; slednje se je pogosto posploševalo na duhovništvo v celoti, z namenom, da bi ljudstvo odtrgali od njihovega vpliva.

Poseben problem predstavlja nasilje nad partizanskimi borci. Razumemo ga lahko skozi perspektivo trpljenja v skrajnih razmerah in s poskusi discipliniranja. Ledeni mraz, lakota, neprestana nevarnost, krivice in nasilje partizanskih »vojvod« – vse to je med borci povzročalo usihanje navdušenja. Ne le skrivaštvo in dezerterstvo, temveč tudi pritajeno negotovanje ali celo dobromamerna kritika je bila dovolj, da se je sprožila puška na bojnega tovariša. Nikoli ne bo mogoče oceniti, koliko borcev je pobral »trinajsti bataljon«. Likvidacije priljubljenih in uglednih borcev so se pogosto odvile med oboroženimi spopadi, kot je razbrati tudi iz nekega naročila komunističnega vodstva aktivistom na terenu: »Opravite to, ko je sovražnik blizu«. Vse to je stopnjevalo strah, ogroženost in nezaupanje, kar je seveda vodilo k še bolj poostreni represiji.

Vojna razplamti najbolj nizkotna čustva: sovraštvo in maščevanje. Brezvestno ubijanje postane »herojstvo«, nasilje dviga samozavest in daje občutek neomajne oblasti nad življenjem šibkejšega. Da je bilo morije včasih preveč celo za neusmiljeno partijsko vodstvo, opozarjajo občasna povelja, ki so naročala umiritev represije, da bi se ljudstvo zaradi neupravičenega nasilja ne oddaljilo od partizanstva.

Vsi ti vzroki so na tem koščku slovenskega ozemlja po do sedaj zbranih podatkih

terjali 365 življenj v slabih dveh letih. To pomeni približno eno žrtev na 200 ljudi. Za primerjavo: to je približno toliko, kot če bi bilo v današnji Sloveniji v enakem obdobju usmrčenih 10.000 ljudi. Ponavljamo: tu je šlo skoraj izključno za neoborožene civiliste (avtor opisuje srhljive primere pobojev celotnih družin), velikanska večina žrtev pa je bila zavednih Slovencev.

Knjiga nazorno pokaže, da je bil cilj nasilja, ki se je izvajalo pod krinko narodnoosvobodilne borbe, uničenje potencialnih nasprotnikov komunizma. Lahko govorimo o pravi strategiji nasilja, katere namen je bilo načrtno razdvajanje skupnosti z ustvarjanjem dveh nesimetričnih zoperstavljenih skupin, ki sta potrebni za dinamiko družbene revolucije, kakor jo pojmuje boljševizem: kdor ni z nami, je proti nam; in kdor je proti nam, je proti narodu. Tako sta nastajala dva tabora in eden od njiju je bil obsojen na uničenje. Le tako se je lahko udeleževala teorija leninizma-stalinizma, ki sta jo popolnoma prevzeli tudi jugoslovanska in slovenska partija. Čeprav se ta ideologija danes zdi stvar davne preteklosti, pa delitev, ki jo je ustvarila za svoje namene, še vedno traja. In nas še vedno razdvaja.

Mira Cencič

BIG SUR

Režija: Michael Polish;
Igrajo: Jean-Marc Barr, Kate Bosworth,
Josh Lucas;
ZDA, 2013;
100 min.

Utrujeni in razrvani pisatelj Jack Kerouac se zateče v osamljeno kočo pesnika Lawrencea Ferlinghettija. V idilični kalifornijski pokrajini, daleč od ponorelega sveta si želi nemoteno ustvarjati. Kmalu ima prvinskosti in slikovite pokrajine dovolj, zato pobegne k velemestnim lučem San Franciscu. Tam zbere staro beatniško bando, ki poskuša ujeti pretekli in izgubljeni čas. Vzpon beatnikov je že preteklost in slej ko prej se bodo morali posloviti od mladosti in prve vrste prepustiti novim »upornikom«. To je morda celo glavno sporočilo filma. Razvpitega pisca pred staranjem (propadom) ne more rešiti niti mlada femme fatale – Billie alias Kate Bosworth (Life Happens, 2011; Straw Dogs, 2011). Režiser Michel Polish (Jackpot, 2001; Stay Cool, 2009) nas s počasnim in umirjenim ritmom pripelje do spoznanja, da je vse minljivo. Ako so v Sallesovem filmu Na cesti (On The Road, 2012) dekadentneži na vrhuncu moči (ekstaze), so v Polishevem postarani in v zatonu.

Tu gre za umik ali slovo generacije, ki je klonila ne le zaradi opojnih substanc, temveč tudi (v Kerouacovem primeru) pod težo določene slave in (pod)zavestnih strahov.

Nekaterim se zdi ta filmski izdelek dolgočasen, razvlečen, vsebinsko nedovršen preplet odlomkov iz istoimenske knjige z dodatkom dialogov in dogodkov. Če pa nanj v prvi vrsti gledamo kot impresijo, estetski in razpoloženski produkt, bomo na koncu zagotovo čutno nagrajani. Film je res čedna vizualna umetnina z odlično fotografijo Davida M. Mullena (Twin Falls Idaho, 1999; Northfork, 2003) in temu slogu primerno glasbeno podlago Aarona in Bryca Dessnerja. Igralska zasedba je zanimiva in bolj ali manj posrečena. Jeana Marca Barra kot slavnega Jacka Kerouaca ne gre spregledati, a žal ni niti približno tako prepričljiv kot v vlogi čudaškega potapljača Jacquesa Mayola v kulturni Veliki Modrini (The Big Blue; 1988).

Urša Pajk

RAZPOTJA vse leto ustvarjajo številni prostovoljci, da vam lahko brezplačno ponudimo kvalitetno branje.

Če vam je naše delo všeč, lahko svojo podporo izrazite z donacijo.

Društvo humanistov Goriške
TRR SI56 0475 0000 1549 723 (Nova KBM)